

ROCZNIK TOMISTYCZNY
11 (2022)

ROCZNIK TOMISTYCZNY

11 (2022)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

11 (2022)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, **Mieczysław Gogacz**, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Tomasz Pawlikowski, Tomasz Duma

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2022

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

**Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego**

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

PROFESOR MIECZYŚLAW GOGACZ (1926 – 2022)

Fotografia wykonana 8 listopada 2008 przez Izabelę Andrzejuk

Spis treści

Od Redakcji.....	13
Andrzej Duda List kondolencyjny Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej	15
Paweł Grzybowski List kondolencyjny Burmistrza Rypina	17
Ryszard Czekalski List kondolencyjny Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego	19
Tomasz Duma Kondolencje z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II	21
Wiesław A. Mering „Miłość gwarantuje spotkanie osób po śmierci” (Homilia na Mszy Świętej pogrzebowej śp. Profesora Mieczysława Gogacza)	23
Antoni B. Stępień Mowa pogrzebowa	27

Rozprawy i artykuły

Izabella Andrzejuk Mieczysław Gogacz's anthropological explanation for the existence of angels	31
Grzegorz Pyszczek Poezja jako duchowe święto. O filozofii poezji Mieczysława Gogacza	39
Magdalena Płotka Przyjemność w filozofii starożytnej: Platon, Arystoteles, Epikur.....	53
Henryk Majkrzak Władze duszy w ujęciu św. Tomasza z Akwinu	65
Michał Zembrzuski Poznanie intelektualne duszy ludzkiej oddzielonej od ciała (<i>anima separata</i>) a intelekt czynny i możnościowy	89
Dawid Lipski Thomas Aquinas's Arguments in Defense of the Unity of the Substantial Form in Human Being	111
Paulina Sulenta Możliwość samozagłady świata. Metafizyczne dociekania św. Tomasza z Akwinu w <i>Kwestiach dyskutowanych o mocy Boga</i>	127
Izabella Andrzejuk Oblicza umiarkowania. Cnota skromności w aretologii Tomasza z Akwinu.....	147
Bartosz Zalewski Pojęcie <i>ius gentium</i> w <i>Summa Theologiae</i> św. Tomasza z Akwinu.....	159

Artur Andrzejuk The Problem of <i>affectiones</i> in the Texts of Thomas Aquinas	181
Magdalena Płotka <i>Ad altiora vel mirabiliora</i> . Richard of Saint Victor on Admiration and Affection.....	193
Marcin W. Bukala <i>Auctoritates ethicorum</i> Jana z Ząbkowic († 1446): autor, charakter tekstu i wykorzystane źródła (od „translacio arabica” do Akwinaty)	211
Kazimierz Mikucki Obecność filozofii tomistycznej w polemice Piotra Semenki z Andrzejem Towiańskim	227
Maciej Sobiech Ku tomistycznej teorii literatury	245
Artur Andrzejuk Franciszek von Tessen-Węsierski (1869–1947) i jego tomistyczna teoria cudu.....	261
Natalia Herold Ontyczna struktura normy w ujęciu tomistycznym	277
Wojciech Kilan Morderstwo jako odrębny typ działania śmiertelnościowego. Analiza filozoficzno-prawna w kontekście tomistycznej etyki	295
Marian Szymonik Moralny wymiar apostazji. Uwagi w kontekście filozofii klasycznej	313

Sprawozdania i recenzje

Natalia Herold Działalność Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w roku akademickim 2021/2022	345
Michał Zembrzuski Sprawozdanie z Sympozjum Tomistycznego w Łomży 9 marca 2022	355
Julia Rejewska Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej <i>Filozofia i nauki stosowane. In memoriam prof. Marii Janik-Czachor</i>	359
Jan Krokos Metafizyka i teologia w dyskusji o człowieku i kulturze	363
Bruno Sadok Recenzja. <i>Aristoteles, Analityki pierwsze. Analityki wtóre</i> , tłumaczenie i opracowanie Marian A. Wesoły, redakcja naukowa Andrzej Maryniarczyk, Lublin-Roma: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2020, ss. 454.....	377
Ewa A. Pichola Dietrich von Hildebrand – <i>Doctor Multifunctionalibus</i> – kolejna rola Doktora Kościoła dwudziestego wieku. Recenzja. Łukasz Golec, <i>Idee modernistyczne w filozofii i teologii w świetle pism Dietricha von Hildebranda</i> , Lublin 2021, stron 127.....	383

Izabella Andrzejuk Przyjemność i radość. Recenzja. Magdalena Płotka, Tomasz z Akwinu. <i>O przyjemności</i> , Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2021, ss. 193.....	391
Ewa A. Pichola Filozofia i etyka nauczane w szkole średniej, jako sposób poszukiwania prawdy. Recenzja. Zbigniew Zdunowski, <i>Filozofia jest ciekawa. Z ćwiczeniami dla lubiących myśleć</i> , Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2021, stron 368 stron.....	397
Nota o autorach.....	403

Table of Contents

Editorial	11
Andrzej Duda A letter of condolence from the President of the Republic of Poland	15
Paweł Grzybowski Condolence letter from Mayor of Rypin	17
Ryszard Czekalski Condolence letter from the Rector of the Cardinal Stefan Wyszyński University	19
Tomasz Duma Condolences from the John Paul II Catholic University of Lublin	21
Wiesław A. Mering „Love guarantees meeting people after death” (Homily at the funeral Mass of the late Professor Mieczysław Gogacz)	23
Antoni B. Stepień Funeral speech	27

Dissertations and Articles

Izabella Andrzejuk Mieczysław Gogacz’s anthropological explanation for the existence of angels	31
Grzegorz Pyszczek Poetry as a spiritual celebration. On Mieczysław Gogacz’s philosophy of poetry	39
Magdalena Płotka Pleasure in ancient philosophy: Plato, Aristotle, Epicurus	53
Henryk Majkrzak Le potenze dell’anima secondo san Tommaso d’Aquino	65
Michał Zembrzuski Intellectual Cognition of the Human Soul Separated from the Body (<i>anima separata</i>) and Active and Possible Intellect	89
Dawid Lipski Thomas Aquinas’s Arguments in Defense of the Unity of the Substantial Form in Human Being	111
Paulina Sulenta The possibility of self-destruction of the world. The metaphysical considerations of St. Thomas Aquinas in the <i>Quaestiones disputatae de potentia Dei</i>	127
Izabella Andrzejuk Faces of temperance. The virtues of modesty in Thomas Aquinas’s arethology	147
Bartosz Zalewski Concept of <i>ius gentium</i> in <i>Summa Theologiae</i> of St. Thomas Aquinas	159
Artur Andrzejuk The Problem of <i>affectiones</i> in the Texts of Thomas Aquinas	181

Magdalena Płotka <i>Ad altiora vel mirabiliora. Richard of Saint Victor on Admiration and Affection</i>	193
Marcin W. Bukała <i>Auctoritates ethicorum</i> by John of Ząbkowice († 1446): the author, the features of the text, the quoted sources (from „translacio arabica” to Aquinas)	211
Kazimierz Mikucki The presence of Thomistic philosophy in the polemic of Piotr Semenenko with Andrzej Towiański	227
Maciej Sobiech Toward a Thomist Literary Theory	245
Artur Andrzejuk Francis von Tessen-Węsierski (1869- 1947) and His Thomistic Theory of Miracle.....	261
Natalia Herold Ontic Structure of Norm in the Thomistic Approach	277
Wojciech Kilan Murder as a distinct type of lethal action. Philosophical and legal analysis in the context of Thomistic ethics.....	295
Marian Szymonik The moral dimension of apostasy. Remarks in the context of classical philosophy.....	313

Reports and Reviews

Natalia Herold Activities of the Thomistic Scientific Society in the academic year 2021/2022	345
Michał Zembrzusi Report from the Thomistic Symposium in Łomża March 9, 2022	355
Julia Rejewska Report from the academic conference on <i>Philosophy and Applied Sciences. In memoriam of prof. Maria Janik-Czachor</i>	359
Jan Krokos Metaphysics and Theology in the Discussion of Man and Culture	363
Bruno Sadok Review. <i>Arystoteles, Analityki pierwsze. Analityki wtóre</i> , edited and translated by Marian A. Wesoły, redakcja naukowa Andrzej Maryniarczyk, Lublin-Roma: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2020, pp. 454.....	377
Ewa A. Pichola Dietrich von Hildebrand - Doctor Multifunctionalibus - Another Appearance of the „Doctor of Church of the Twentieth Century”. Review. Łukasz Golec, <i>Idee modernistyczne w filozofii i teologii w świetle pism Dietricha von Hildebranda [Modernist Ideas in Philosophy and Theology from the Perspective of Works of Dietrich von Hildebrand]</i> , Lublin 2021, pp 127.....	383
Izabella Andrzejuk Pleasure and Joy. Review: Magdalena Płotka, <i>Tomasz z Akwinu. O przyjemności [Thomas Aquinas on Pleasure]</i> , Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2021, pp. 193.....	391

Ewa A. Pichola

Philosophy and Ethics Taught in the High School as a Path to Search for Truth. Review.
Zbigniew Zdunowski, *Filozofia jest ciekawa, z ćwiczeniami dla lubiących myśleć*, [Philosophy is
Interesting, with Tasks For Passionates of Thinking], Wydawnictwo von Borowiecky, Radzymin
2021, 368 pages..... 397

Note about authors.....403

Dietrich von Hildebrand – *Doctor Multifunctionalibus* – kolejna rola Doktora Kościoła dwudziestego wieku

Recenzja

Łukasz Golec, *Idee modernistyczne w filozofii i teologii w świetle pism Dietricha von Hildebranda*,
Lublin 2021, stron 127.

Słowa kluczowe: D. von Hildebrand, Tomasz z Akwinu, filozofia, metafizyka, modernizm

Książka wydana jest przez Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, jej Autor, jak dowiadujemy się z notatki na obwolucie, jest doktorantem w Szkole Doktorskiej KUL od 2020 roku i pracuje nad rozprawą na temat agend liturgicznych powstałych po 1964 roku, które, jak pisze, bada pod kątem posoborowej odnowy liturgicznej. Zainteresowania badawcze Autora koncentrują się wokół „teologii Vaticanum II, jej recepcji liturgicznej oraz ekumenicznej”. Publikacja została pozytywnie oceniona przez dwóch re-

cententów. Książd dr hab. Paweł Borto zauważył między innymi, że Autor „dobrze wychwycił i ocenił reakcję na kryzys modernistyczny” oraz „wskazał, w jakim znaczeniu Dietrich von Hildebrand krytykował pewne idee modernistyczne”, a ks. prof. dr hab. Jacek Neumann napisał, że „publikacja może być dla wielu czytelników wiarygodnym źródłem rzetelnego poznania tak bardzo dzisiaj lansowanych tajemnic modernizmu”.

Tytułem wstępu kilka słów uzasadnienia, skąd zainteresowanie powyższą publikacją. Po pierwsze, tak nakreślone

Dr Ewa Agnieszka Pichola, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktoryzowała się w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

zagadnienie modernizmu pozostaje w kręgu zainteresowania tomistów ze względu na oczywistą korelację. Polega na tym, najkrócej ujmując, że odejście od filozofii św. Tomasza było symptomem tendencji modernistycznych, dla powstrzymania zaś i przezwyciężenia modernizmu kluczowym zadaniem było zachowanie wyłączności metafizyki św. Tomasza dla rozstrzygnięcia zagadnień z dziedziny filozofii i teologii katolickiej. Po drugie, mając na uwadze ogromny dorobek von Hildebranda i jego wpływ na współczesną filozofię i teologię katolicką, „Rocznik Tomistyczny”, wydawany przez Naukowe Towarzystwo Tomistyczne, od kilku lat publikuje teksty, które pokazują, jak na gruncie uprawianej przez siebie fenomenologii niemiecki myśliciel podejmował się rozstrzygnięcia zagadnień właściwych metafizyce św. Tomasza. Omówiona realizm fenomenologiczny w porównaniu z realizmem na gruncie Tomaszowej metafizyki, *Realizm fenomenologiczny Dietricha von Hildebranda wobec realizmu metafizycznego św. Tomasza z Akwinu*, RT (6) 2017, oraz koncepcję serca, *Niekonsekwentne serce fenomenologa wobec konsekwentnego serca tomisty*. W „Roczniku” ukazał się również artykuł *Ne ite ad Thomam sed ad von Hildebrand*, RT (7) 2019, który całościowo przedstawiał sylwetkę i dorobek von Hildebranda, zwracając uwagę na wieloaspektowość i niejednorodność jego spuścizny.

Książka ks. Ł. Golca składa się z trzech rozdziałów, podzielonych na podrozdziały, wstępu i zakończenia, bogatą bibliografię, dodatkowo spis treści również w języku angielskim, podobnie dwuję-

zyczne, polskie i angielskie, są streszczenia. W tekście znajdują się liczne przypisy objaśniające. Na okładce jest zdjęcie von Hildebranda utrzymane w kolorach sepii, które komponuje się z żółtą czcionką. Od strony redakcyjnej publikacja jest bez zarzutu, układ jest przejrzysty, literówki są nieliczne, np. Laberthonnire (s. 33), Harancka (s. 35), drobne potknięcia znajdujemy w krótkim angielskim streszczeniu, które błędnie stosuje zapis nazwiska – Hildebrandt – a jednocześnie stosuje zapis prawidłowy; dwukrotnie pojawia się słowo Churches, którego znaczenie, jeśli o taki zapis chodziło, jest niejasne. Również zwrot *the aim of this desertion* (s.129) wydaje się wynikiem zbytniego pośpiechu w przygotowaniu książki, a *doctor*, jeśli ma oznaczać Doktora Kościoła, lepiej byłoby napisać *Doctor*, zaś w angielskiej wersji spisu treści należy dodać *of Saint* przed Pius X, bez tego nazwa Bractwa jest niepełna (s. 7).

Pierwszy rozdział, *Geneza modernizmu*, (s. 13-61), przybliży, czym jest modernizm. W czterech podrozdziałach: *Rozumienie pojęcia, Prądy modernistyczne w Kościele, Dokumenty Magisterium, Antymodernizm w nurcie integralizmu* Autor przedstawia szerokie spektrum zagadnień, wydaje się, że nawet zbyt obszerne w porównaniu do zawartości dwóch książek von Hildebranda, które są podstawą do powstania omawianej pracy. Jak we wstępie zaznacza Autor, kluczowe jest rozumienie modernizmu przekazane w encyklice *Pascendi*, dlatego rozwinięcie tego rozdziału mogłoby zawierać analizę porównawczą kolejnych etapów rozwoju myśli modernistycznej i skoro mamy do czynienia z różnymi

wariantami, to należy podać konkretne przykłady. Można zauważyć, że Autor wiąże rozumienie modernizmu przez poszczególne środowiska z percepcją II Soboru Watykańskiego. Należy sprecyzować na czym polega różnica między modernizmem, zdefiniowanym przez Piusa X, a tym, który wynika z pism arcybiskupa Marcela Lefebvre'a, a także jak modernizm rozumieją grupy sedewakantystyczne, a w końcu sam von Hildebrand, ponieważ dla Autora niniejszej książki ten ostatni przedstawia najbardziej aktualne stanowisko.

Drugi rozdział, *Dietrich von Hildebrand – życie, działalność i podstawy filozofii*, s. 63-93, podzielony na podrozdziały *Życie, Ocena ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej w Niemczech, Filozofia doświadczenia, Etyka w ujęciu Hildebranda*, przedstawia życiorys i zarys filozofii. Autor korzysta z dostępnych polskiemu czytelnikowi źródeł. W tym miejscu trzeba zauważyć, że zarówno tłumacze, jak i autorzy wstępu do polskiego wydania *Czym jest filozofia?* o. Mazanka i Sidorek, czy Kaźmierczak, który opracował imponującą liczbę źródeł w publikacji *Dietrich von Hildebrand wobec narodowego socjalizmu*, polegają na podobnych tekstach (m. in. ze wstępu Seiferta do książki *What is Philosophy?*) i nie badają dorobku von Hildebranda pod kątem modernizmu. Kolejny podrozdział, *Filozofia doświadczenia* (czy chodzi o fenomenologię?) również opiera się na opracowaniach. Referuje główne tezy fenomenologii i polega na źródłach, które wprawdzie są kompetentne (cytowani są Biesaga, Góralczyk, Galewicz), ale nie zadają pytań, które rzuci-

łyby światło na dorobek von Hildebranda w kontekście modernizmu. Autor nie opatruje swoim komentarzem cytowanych źródeł, czyli nie wydobywa istoty filozofii von Hildebranda. Powołuje się na ks. Siemianowskiego, który twierdzi, że von Hildebrand „nigdy nie szukał nowatorstwa” (s. 77, przypis 351), bądź na Brzozowskiego, który klasyfikuje go „w nurcie augustyńsko-platońskim z elementami arystotelesowsko-tomistycznymi” (s. 77, przypis 351), a jak wiadomo nie można się z tym zgodzić. Następnie pisze o metodzie intuicji intelektualnej, ale nie precyzuje w jaki sposób zapewnia ona realizm poznania. Rekonstruuje, czym jest według von Hildebranda serce, ale nie przywiązuje uwagi do podstawowego rozróżnienia, czy jest ono ośrodkiem duchowym, czy jedynie uczuciowym. Ponadto, jak cytuje Autor na s. 111, von Hildebrand definiuje prawdę jako „zgodność wypowiedzi z rzeczywistością”, „z istniejącymi faktami”, jej źródłem jest istnienie faktu. Zapytajmy, jak von Hildebrand rozumie zgodność, czym jest fakt, czy jest tożsamy z bytem. Gdyby rzeczywiście chodziło o wyrażenie istoty prawdy tożsame z tomistyczną definicją, to wniosek jest taki, że skoro von Hildebrand powtarza za Tomaszem, to autorytetem jest Tomasz, nie von Hildebrand. Książd Golec powinien przeprowadzić analizę, jaki według von Hildebranda jest zakres pojęciowy *preambulum fidei* (o których mowa na s. 111) i czy metoda fenomenologiczna pozwala rozstrzygać o takich kwestiach wiary (nie religii, jak pisze Autor), jak między innymi poznanie Boga. Odpowiedź na powyższe pytania ukaże

fundamenty myśli von Hildebranda, a w konsekwencji wynikające z niej podstawy etyki, antropologii, koncepcji miłości i wielu innych, w tym również koncepcji prawdy. Rozwinięcie tego rozdziału jest wskazane właśnie pod tym kątem.

Trzeci rozdział, *Filozoficzno- teologiczne przesłanki Dietricha von Hildebranda diagnozujące kryzys w kościele*, proporcjonalnie najkrótszy, (s. 93-119), podzielony na podrozdziały: *Interpretacja Soboru Watykańskiego II, Relacja między wiarą a nauką, Jaką filozofię może przyjąć Kościół, Relacja Kościoła z okolicznościami historii, Liturgia, Tradycja*, jest najważniejszy dla zagadnienia tytułowego. Z tego rozdziału czytelnik dowiaduje się, jak von Hildebrand postrzegał sytuację w Kościele po Soborze. Widzimy, że skupił się na analizie nowej liturgii oraz trendach w filozofii i teologii, których wspólnych mianownikiem było kwestionowanie istnienia prawdy. Niewątpliwie obydwie pozycje, *Koń trojański w mieście Boga* i *Spustoszona winnica*, zawierają wiele trafnych uwag, ale można mieć wątpliwości, czy można je uznać za solidną podstawę do analiz modernizmu. Widzimy natomiast, że Autor sięga do von Hildebranda i twierdzi, że sformułował on właściwą definicję modernizmu, i jest ona obowiązującym współczesnym kryterium. Sprawa jednak nie jest tak prosta, nie można bezkrytycznie podążać za von Hildebrandem. Na przykład von Hildebrand dystansuje się od metafizyki św. Tomasa, twierdzi że, „każda filozofia, która może pretendować do przyjęcia lub nawet bycia tolerowaną przez Kościół, mu-

si przyjmować podstawowe prawdy naturalne” (s. 105). Niemiecki myśliciel unika przyznania, że Kościół zna taką filozofię i akurat pierwsza połowa dwudziestego wieku zaznaczyła jej prymat licznymi dokumentami. Tymczasem von Hildebrand pozostał wierny fenomenologii, a jednocześnie na stronach swoich książek poszukiwał odpowiedzi na pytanie, jakiej filozofii potrzebuje Kościół.

Rozstrzygnięcia zaproponowane przez Autora w trzech omawianych rozdziałach wymagają pewnego komentarza. Pierwsze, dobór źródeł. Autor zaznacza, że korzysta tylko i wyłącznie z publikacji wydanych w języku polskim, najprawdopodobniej nie ma to wpływu na całokształt, ale w efekcie nie mamy ani jednego odniesienia do źródłowego tekstu w oryginale, ani do prac wydanych po angielsku. Drugie zastrzeżenie, punkt wyjścia, czyli przyjęcie za kryterium dorobek intelektualny von Hildebranda. Powinniśmy się dowiedzieć, co istotnego wnosi. Konieczne jest przeprowadzenie takiej analizy, która pokazałaby, mając za punkt wyjścia dokumenty Piusa X, jak koresponduje z nimi von Hildebrand, a ściślej, które tezy czynią go autorem kompetentnym w sprawach modernizmu, czy jego stanowisko jest wtórne wobec wcześniejszych dokumentów, czy zawiera jakieś zmiany. Uzasadnienia wymagałoby, dlaczego, poruszając się w obrębie filozofii niemieckiego fenomenologa, otrzymamy wiarygodną interpretację zjawiska. Tym bardziej, że na s. 48 swojej książki Autor zacytował Piusa X, który pisał o prymacie filozofii scholastycznej (w znaczeniu

metafizyki Akwinaty). Tymczasem Autor streszcza encyklikę *Pascendi*, ale nie zauważa, że w świetle tej encykliki (a także innych wydanych przez św. Piusa X) dorobek von Hildebranda bliski jest modernizmowi. Spuścizna von Hildebranda to wiele tomów z dziedziny filozofii, które opierają się na właściwym dla fenomenologii rozumieniu bytu, teorii poznania, teorii wartości, koncepcji miłości, koncepcji serca, koncepcji uczuć. Reprezentują one spójny dorobek intelektualny, w którym nie ma miejsca na rozumienie filozofii w kształcie, o który zabiegał papież Pius X. Poza tym uzasadnienia i dokładniejszego omówienia wymagałoby odniesienie do Bractwa św. Piusa X, na jakiej podstawie powinno się ono kierować stanowiskiem wyrażonym przez von Hildebranda. Autor wymienia Bractwo kilkakrotnie, we wstępie: „istnieje potrzeba ponownego spojrzenia na to zagadnienie, ponieważ temat ten wraca choćby w kwestiach dialogu z Bractwem św. Piusa X”: „widać, więc, że ze strony Bractwa dialog (który staje się przez wypracowanie kompromisu) jest praktycznie niemożliwy” (s. 4), a także w zakończeniu, gdy pisze o subiektywnej interpretacji modernizmu przez Bractwo św. Piusa X. Jest to przeniesienie ciężaru z kwestii modernizmu na relacje z Bractwem. W tym miejscu trzeba zauważyć, że filozoficzne koncepcje von Hildebranda spotkały się z krytyczną oceną już w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku. W co najmniej trzech tekstach *Największa jest miłość, Elementy tomistycznej teorii serca, Człowiek i jego relacje* Gogacz, obierając

za kryterium realizm poznawczy, wskazał na ich błędy merytoryczne. Nieco później, w 1991 roku, napisał w *Kościół moim domem*, że von Hildebrand należy do autorów, którzy w filozofii szerzą irracjonalizm. Zatem doprecyzujmy, że podążając za irracjonalną filozofią w kwestiach wiary – a czynimy to podążając za von Hildebrandem – czynimy to, co było głównym orężem modernizmu, czyli odbieramy wierze wymiar intelektualny.

Jest jeszcze jedna kwestia, nad którą badacz pism von Hildebranda i zjawiska modernizmu nie może przejść obojętnie. Chodzi o sposób przedstawienia zagadnień w podrozdziale *Liturgia* oraz *Błędy* w rozumieniu liturgii. Jak wiadomo von Hildebrand wiele uwagi poświęcił zagadnieniu piękna liturgii katolickiej, ale nie należy, interpretując jego słowa, lekceważyć chronologii. Gdy pisał o pięknie liturgii katolickiej, miał na myśli mszę określaną mianem trydenckiej, książka *Liturgy und Persönlichkeit*, powstała w 1933 roku, kolejna, *Die Umgestaltung in Christus*, ukazała się w 1940 roku. Ksiądz Golec nie zaznacza najważniejszego, że cytowane słowa von Hildebranda nie dotyczyły liturgii posoborowej. Natomiast poświęcony jest jej krótki akapit w podrozdziale *Błędy...*, w kontekście „reformy liturgicznej”, (s. 116). Dowiadujemy się, że von Hildebrand zauważa osłabienie poczucia wspólnoty, że zaprzestano przywoływania imion świętych oraz że negatywnie na życie religijne wpływa eliminowanie łaciny. Tylko tyle z rozważań von Hildebranda streszcza Autor i w ten sposób pomija to, co jest istotne. Jak wiemy, po-

soborowy ryt był przedmiotem niepokoju niemieckiego myśliciela do tego stopnia, że napisał on w *Spustoszonej winnicy*, że „gdyby jednemu z diabłów z *Listów* Lewisa zlecono podminowanie liturgii, nie mógłby tego uczynić lepiej”, (s. 47). To dlatego von Hildebrand zaangażował się w prace federacji *Una Voce America* (był jej pierwszym przewodniczącym), która zabiegała o zachowanie mszy trydenckiej, on również założył *The Roman Forum*, które do dziś skupia zainteresowanych, najogólniej rzecz biorąc, tradycją katolicką.

Na koniec słowo podsumowania. Do uwag, które znajdują się przy omówieniu poszczególnych rozdziałów, dodam jeszcze jedną. Autor ma prawo decydować o kształcie swojej publikacji, ale w pracy naukowej uzasadnianie ma swoje obiektywne zasady. Nie wystarczy napisać pracę o von Hildebrandzie na podstawie jego dwóch popularno-naukowych publikacji, żeby stawiać jego filozofię na równi z autorytetem metafizyki autorstwa św. Tomasza z Akwinu czy orzeczeń na temat modernizmu, wydanych

przez św. Piusa X. Książka powieła popularny zabieg metodologiczny stosowany przez interpretatorów von Hildebranda. Chodzi o uproszczenie, które od lat funkcjonuje na zasadzie aksjomatu, polegające na zawieszeniu merytorycznej analizy dorobku von Hildebranda przy jednoczesnym powoływaniu się na jego autorytet, dlatego, że był on gorliwym katolikiem.

Publikacja słusznie zapowiada we wstępie, że temat modernizmu jest ciągle aktualny, że istnieje potrzeba spojrzenia na to zagadnienie i pożądanym jest przypomnienie filozoficznych podwalin tego nurtu (s. 9). Trudno się z Autorem nie zgodzić. Jednak omawiana książka nie wyczerpuje tytułowego zagadnienia, a wobec zaproponowanych rozstrzygnięć trudno ocenić, w jakim celu powstała. Autor nie najlepiej czuje się w roli badacza fenomenologii von Hildebranda ani tym bardziej metafizyki św. Tomasza, zatem pytanie, jak zamierza rozpoznać niuanse doktryny modernistycznej, pozostawiam otwarte.

Dietrich von Hildebrand – Doctor Multifunctionalibus – Another Appearance of the „Doctor of Church of the Twentieth Century” Review

Łukasz Golec, *Idee modernistyczne w filozofii i teologii w świetle pism Dietricha von Hildebranda [Modernist Ideas in Philosophy and Theology from the Perspective of Works of Dietrich von Hildebrand]*, Lublin 2021, pp 127.

Keywords: Dietrich von Hildebrand, Thomas Aquinas, philosophy, metaphysics, modernism

Fr. Łukasz Golec, a PhD student of theology at the Catholic University in Lublin, presents the problem of modernism and turns to D. von Hildebrand's publications issued after the Second Vatican Council had been closed. Within the sources there are Polish works only, and only those who do not address the question of modernism in von Hildebrand's thought. None of the papers on the matter published in the Thomistic Yearbook is mentioned, neither a dissertation, written in English, *Ideas of Christian Modernism in Dietrich von Hildebrand's Philosophy*, defended in 2020. The book consists of the introduction, three chapters, and the conclusion. The first chapter is *Genesis of Modernism* and speaks of the vast spectrum of issues of modernism. Next, *Dietrich von Hildebrand- Life, Activity, and Fundamentals of Philosophy* reconstructs main tenets of von Hildebrandian phenomenology. The third is about *Philosophical-Theological*

Premises of Dietrich von Hildebrand which Diagnose the Crisis in the Church.

In the interpretation of modernism von Hildebrand's thought is given priority over St. Pius X's, what is a serious flaw, as these two differ significantly in their approach to philosophy. Further, the Author avoids to show that phenomenology and metaphysics of St. Thomas differ essentially, what is also a flaw. The Author also omits to add that von Hildebrand's words on the beauty of the Catholic liturgy addresses the Tridentine Mass. About the New one he spoke in *The Devastated Vineyard*: "Truly if one of the devils in C.S. Lewis' *Screwtape letters* had been entrusted with the ruin of the liturgy, he could not have done it better". This omission is misleading and disturbing.

The work follows the common flaw: essential inconsistencies of von Hildebrand's philosophy are neglected and the fact that he was a devout Catholic makes him an authority.

Bibliografia

1. Cano M., *O źródłach teologii*, tłum. Bp J. Wojtkowiak, Arcybiskup Metropolita Warmiński, Olsztyn 2016.
2. Garrigou-Lagrange R., *La Nouvelle Théologie où va-t-elle?*, Angelicum, Rzym 1946.
3. Gogacz M., *Największa jest miłość*, Kraków 1988.
4. Gogacz M., *Elementy tomistycznej teorii serca*, „Roczniki Filozoficzne”, t. 35 (1987), z. 1. Gogacz M., *Człowiek i jego relacje*, Warszawa 1985.
5. Hildebrand D., von, *Koń trojański w mieście Boga*, tłum. J. Wocial, Fronda-Apostolicum, Warszawa 2000.
6. Hildebrand D., von, *Spustoszona winnica*, tłum. T. G. Pszczółkowski, Fronda-Apostolicum, Warszawa 2000.
7. Pichola E.A., *Niekonsekwentne serce fenomenologa wobec konsekwentnego serca tomisty*, „Rocznik Tomistyczny”, 5 (2016), s. 113-130.
8. Pichola E.A., *Ne ite ad Thomam sed ad von Hildebrand*, „Rocznik Tomistyczny”, 7 (2019), s. 271-286.
9. Pichola E.A., *Realizm fenomenologiczny Dietricha von Hildebranda wobec realizmu metafizycznego św. Tomasza z Akwinu*, „Rocznik Tomistyczny”, 6 (2017), s. 121-131.
10. Pichola E.A., *Ideas of Christian Modernism in Dietrich von Hildebrand's Philosophy*, niepublikowana rozprawa doktorska, obroniona dn. 20 maja 2020, napisana w j. angielskim, dostępna w repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego od 2020r.
11. Pius X, St., encyklika *Pascendi Dominici gregis*, AAS, t. 40 (1907), s. 593-650.
12. Ramirez S., (OP) *Autorytet doktrynalny św. Tomasza z Akwinu*, tłum. M. Beściak, Katolicki Instytut Apologetyczny, Warszawa 2014.

Nota o Autorach

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-4070>

Izabella Andrzejuk – dr, członek-założyciel Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz członek redakcji Rocznika Tomistycznego. Jest autorką ponad sześćdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Autorka książek: *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasa z Akwinu* (Warszawa 2021) oraz (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021).
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4961-2580>

Marcin W. Bukala – dr hab., profesor w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN (Zakład Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej). Zajmuje się historią etyki życia gospodarczego okresu przed wyodrębnieniem się dyscypliny ekonomii, kulturą średniowiecza oraz szerzej filozofią praktyczną; główną podstawą habilitacji M.W. Bukala była monografia *Risk and Medieval Negotium. Studies of the Attitude towards Entrepreneurship: from Peter the Chanter to Clarus Florentinus* (Spoleto, 2014) o pojmowaniu ryzyka gospodarczego w prawie kanonicznym i teologii u schyłku XII i w XIII stuleciu. Jest autorem krytycznych edycji szeregu tekstów z polskiej etyki i teologii praktycznej XIV i XV wieku (m.in. Mateusza z Krakowa) i współautorem przekładu kwestii dyskutowanych św. Tomasza *De potentia*

Dei. Jest również redaktorem naczelnym pisma „Prakseologia”. W roku akademickim 2021/22 prowadził seminarium poświęcone etyce i teologii praktycznej życia gospodarczego w tekstach Tomasza z Akwinu.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6489-913>

Tomasz Duma – ks. dr hab., pracownik badawczo-dydaktyczny w Instytucie Filozofii KUL; autor książek: *Akt i możliwość w filozofii realistycznej. Gallusa Mansera interpretacja teorii aktu i możliwości* (Lublin 2008), *Metafizyka relacji. U podstaw rozumienia relacji bytowych* (Lublin 2017), jak też licznych artykułów m.in. z zakresu metafizyki i antropologii filozoficznej. Interesuje się metafizyką, zwłaszcza tomizmu egzystencjalnego i antropologią.

Natalia Herold – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest doktorantką filozofii Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4761-9495>

Wojciech Kilan – mgr, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz Pracowni Badań nad Światem Przeżywanym. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm); etyka cnót, filozofia społeczna, filozofia analityczna, fenomenologia. Pod opieką dra hab. Michała Głowali pracuje nad rozprawą doktorską pod tytułem: *Tomistyczna etyka działań śmiertelności państwa*.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1507-1787>

Jan Krokos – ks. prof. dr hab., absolwent Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie i Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej KUL, od 1994 r. zatrudniony na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej, później – Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w Instytucie Filozofii. Kierownik Katedry Teorii Poznania. W latach 2005–2012 dziekan Wydziału. Zajmuje się problematyką poznania bezzałożeniowego i atematycznego, rolą języka w poznaniu, zagadnieniami sumienia, intencjonalności i metodologii teologii oraz filozofii. Inspiruje się filozofią klasyczną, fenomenologią oraz filozofią analityczną.

Dawid Lipski – dr, adiunkt w Instytucie Społecznych Podstaw

Penitencjarystyki Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege” oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Nauczyciel mianowany etyki w szkole podstawowej.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2136-0622>

Henryk Majkrzak SCJ – ks. dr hab. teologii dogmatycznej (Uniwersytet Opolski, rozprawa: *Antropologia integralna w 'Sumie teologicznej' św. Tomasza z Akwinu*), dr teologii życia wewnętrznego (Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, *Rola przyjaźni w życiu duchowym św. Augustyna*) oraz dr filozofii człowieka (Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu w Rzymie, *La dignita dell'uomo nel pensiero di san Tommaso d'Aquino*). Wykładowca filozofii na uczelniach katolickich Krakowa i okolic, kierownik Sekcji Filozoficznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie oraz członek Polskiego Towarzystwa św. Tomasza z Akwinu (KUL, Lublin), a także Naukowego Towarzystwa Tomistycznego (UKSW, Warszawa). Jest autorem wielu książek i publikacji, znawcą Kościoła w Azji Środkowej i na Zakaukaziu oraz Watykanu i papieskich formacji zbrojnych. W pracy duszpasterskiej wspiera szczególnie rodzinę, a w uroczystościach patriotycznych szczególną uwagę poświęca „Żołnierzom Wyklętym” (Niezłomnym).

Wiesław Alojzy Mering – bp dr, ordynariusz włocławski w latach 2003-2021. Stopień doktora filozofii uzyskał w warszawskiej Akademii Teologii Katolickiej w 1976 r., na podstawie pracy: *Koncepcja metafizycznej struktury duszy w tomizmie egzystencjalnym*. Promotorem doktoratu był prof. Mieczysław Gogacz, dla którego W. Mering był pierwszym wypromowanym doktorem. Po doktoracie przebywał na rocznym stypendium rządu francuskiego na Uniwersytecie w Strasburgu. Był redaktorem naczelnym „Studiów Pelplińskich”, wykładowcą przedmiotów filozoficznych w wyższych seminariach duchownych w Pelplinie, Koszalinie i Elblągu. W latach 1992-2003 sprawował urząd rektora WSD w Pelplinie. W 1996 r. ks. Mering opublikował podręcznik *Wstęp do filozofii*. Jest też autorem skryptu z metafizyki oraz ponad 1000 różnych tekstów naukowych, publicystycznych, duszpasterskich. Część z nich zebrano w książkach: *Niezmiennie głosić Ewangelię* (2013), *Trochę świata* (2020), *Qui tacet, consentire videtur* (2020), *Kleksy myśli* (2019) i *Kleksy myśli 2* (2020).

Kazimierz Mikucki – ks. dr hab. Jest autorem ok. 50 prac naukowych o tematyce filozoficznej. Główne zainteresowania naukowe: teoria i metodologia filozofii tomistycznej w Polsce po II wojnie światowej, filozoficzne aspekty życia duchowego i konsekrowanego. Napisał książkę pt. *Tomizm w Polsce po II wojnie światowej* (Kraków 2016).
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5589-2681>

Ewa Agnieszka Pichola – dr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Doktorat z filozofii obroniła w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy, w której analizowała dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w jego pismach. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a dokładnie filozoficznych podstaw koncepcji psychologicznych i antropologicznych aspektów prawdy. Publikuje, uczestniczy w konferencjach, tłumaczy w j. angielskim.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6078-7384>

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Z-ca redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego. Zainteresowania naukowe skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013) oraz *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI* (Warszawa 2016). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filosofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6993-2178>

Grzegorz Pyszczyk – dr hab., socjolog kultury, filozof, absolwent historii filozofii Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), pracuje w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, opublikował m.in. *Nadnormalność jako zjawisko społeczne* (2013).
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4221-7614>

Julia Rejewska – mgr, doktorantka filozofii w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół współczesnej etyki, filozofii kultury i filozofii edukacji.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5740-6608>

Bruno Sadok – mgr, doktorant filozofii na studiach doktoranckich Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół metafizyki realistycznej, filozofii perypatetycko-tomistycznej i filozofii czasu.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0208-751>

Maciej Sobiech – dr nauk humanistycznych (filologia angielska), adiunkt na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Interesuje się twórczością G.K. Chestertona, dystrybucjonizmem angielskim, myślą Jacques'a Maritaina, tomizmem, personalizmem, romantyzmem angielskim, psychologią głębi C.G. Junga.

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab. emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował: fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej dotyczącej świata. Jego teorię poznania należałoby określić mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie - aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Elementy filozofii*; *Wprowadzenie do metafizyki*; *O metodzie teorii poznania*; *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczne*; *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy).

Paulina Sulenta – dr, adiunkt w Katedrze Metafizyki na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Do jej zainteresowań naukowych należą: metafizyka klasyczna (szczególnie tomizm egzystencjalny), metafizyka poznania, antropologia filozoficzna i filozofia Boga. W 2020 roku opublikowała monografię naukową pt. *Stwórcza moc Boga. Stanowisko św. Tomasza z Akwinu*.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1222-2519>

Marian Szymonik – ks., dr hab. nauk humanistycznych w zakresie filozofii. Wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie; „profesor stały” i wykładowca w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-8001>

Bartosz Zalewski – dr, prawnik, adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, radca prawny. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego i Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Autor licznych publikacji z zakresu historii prawa, w tym szczególnie z zakresu prawa rzymskiego, m.in. monografii *Humanitas w ustawodawstwie Konstantyna Wielkiego. Religia - polityka – prawo* (Lublin 2021).

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7508-354X>

Michał Zembrzusi – dr hab, profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku wydał monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasza z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*, a w 2021 roku – przekład Tomaszowego Komentarza do „*De Hebdomadibus*” Boecjusza.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4647-479X>